

Karl Marx
Inledning till kritiken av den politiska ekonomin

Augusti 1857

Översättning: *Sven-Eric Liedman*

Denna text finns även i en annan (tidigare) översättning av Bertil Wagner, som ingår som bilaga i Arbetarkulturs utgåva av Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*.

Innehåll

Inledning: I. Produktion, konsumtion, distribution, utbyte (cirkulation)	1
1. Produktion	1
2. Produktionens allmänna förhållande till distribution, utbyte och konsumtion	4
3. Den politiska ekonomins [nationalekonomins] metod	10
4. Produktion. Produktionsmedel och produktionsförhållanden. Produktionsförhållanden och kommunikationsförhållanden. Stats- och medvetandesformer i förhållande till produktions- och kommunikationsförhållanden. Rättsförhållanden. Familjeförhållanden..	15

Inledning: I. Produktion, konsumtion, distribution, utbyte (cirkulation)

1. Produktion

a) Föremålet för undersökningen är först och främst den *materiella produktionen*.

Individer är produktiva inom ett samhälle – därför är individernas samhälleligt bestämda produktion den självklara utgångspunkten. Smith och Ricardo utgår från den ensamme och isolerade jägaren och fiskaren. De uttrycker 1700-talets fantasilösa inbillningar om Robinson, vilka ingalunda – som kulturhistorikerna tror – bara är en reaktion mot överförfining och en strävan tillbaka till ett missförstått naturtillstånd. Lika litet är Rousseaus samhällsfördrag, som sammanför och förenar individer som av naturen är oberoende av varandra, utslag av en sådan primitivism. Man fäster sig då bara vid skenet, vid utanverket i de små och stora robinsonaderna. I själva verket föregriper de det ”borgerliga samhället”, som spirat alltsedan 1500-talet och som med väldig fart gått mot sin mognad under 1700-talet. I detta den fria konkurrensens samhälle framstår den enskilde som lösgjord från de naturliga band, som i tidigare epoker gjort honom till ett tillbehör till en bestämd och begränsad mänsklig sammanslutning. För 1700-talets profeter, på vilkas axlar Smith och Ricardo står, är denna 1700-talsmänniska ett ideal som alltid existerat. I själva verket är hon en produkt av å ena sidan upplösningen av de feodala samhällsformerna, å andra sidan de nya produktivkrafter som utvecklats sedan 1500-talet. Men hon framställs inte som ett historiskt resultat utan som utgångspunkt för historien. Eftersom hon motsvarar 1700-talets föreställningar om den mänskliga naturen ser man henne inte som något som historien frambringat utan som något av naturen bestämt. Samma misstag har hittills varje ny epok begått. Men Steuart, som i många avseenden står i motsats till 1700-talet och som i sin egenskap av aristokrat står på mer historisk grund, undviker denna enfaldighet.

Ju längre tillbaka i historien vi går, desto mer osjälvständig förefaller individen – och därmed också den producerande individen. Han tillhör en större helhet: först på ett ännu helt naturligt sätt familjen och den till stam utvidgade familjen, sedan den mer omfattande sammanslutning som uppstått ur stammarnas motsättning och sammansmältning. Först på 1700-talet, i det ”borgerliga samhället”, framstår de olika sociala formerna som blotta medel för den enskildes privata ändamål, som en yttre nödvändighet. Men den epok, som frambringat denna ståndpunkt – den isolerade individens ståndpunkt – är just den epok som har de hittills mest avancerade samhälleliga förhållandena. Människan är i bokstavlig mening ett *zoon politikon* – inte bara ett sällskapligt djur, utan också ett djur som kan isolera sig enbart inom ett samhälle. En isolerad individ som producerar utanför samhället är ett oting. Väl kan det någon enstaka gång hända att en civiliserad människa av en tillfällighet hamnar i vildmarken, men hon bär då de samhälleliga krafterna inom sig som möjligheter. En utveckling av produktionen utanför samhället är lika otänkbar som en språkutveckling utan människor som lever *tillsammans* och talar med varandra.

Det är onödigt att längre uppehålla sig vid detta. Det hade varit alldeles onödigt att ta upp denna fadäs, som var meningsfull och förnuftig för 1700-talets människor, om inte Bastiat, Carey, Proudhon o.s.v. på fullt allvar dragit fram den igen i den moderna ekonomin. För Proudhon och de andra är det naturligtvis bekvämt att förklara ursprunget till ekonomiska förhållanden, vilkas historiska uppkomst de inte känner till, på ett historiefilosofiskt sätt. De skapar myter, låter Adam eller Prometheus komma på idén fix och färdig etc. Ingenting är långtråkigare och torrare än den fantastiska banaliteten.

När vi här talar om produktion, så avser vi alltid produktionen på ett bestämt samhälleligt utvecklingsstadium – samhälleliga individers produktion. Det kan därför förefalla som om vi,

för att över huvud kunna tala om produktion, antingen måste följa den historiska utvecklingsprocessen i dess olika faser eller också från början förklara att vi bara har att göra med en bestämd historisk epok, alltså t.ex. med den moderna borgerliga produktionen (vilken i verkligheten är vårt egentliga tema).

Men alla produktionsepoker har vissa kännetecken, vissa bestämmningar gemensamt. *Produktionen i allmänhet* är en abstraktion, men den är begriplig, om den verkligen framhäver och fixerar det gemensamma och om den besparar oss upprepningar. Det *allmänna*, eller det genom jämförelse utsöndrade gemensamma, är emellertid självt flerfaldigt sammansatt och sönderfaller i olika bestämmningar. Några bestämmningar hör till alla epoker; andra är gemensamma för flera, men inte alla. Det finns bestämmningar som gäller för den modernaste såväl som för den äldsta epoken. Utan dem kan ingen produktion tänkas. Men för produktionen gäller detsamma som för språken: har de mest utvecklade språken lagar och bestämmningar gemensamma med de minst utvecklade, så måste detta allmänna och gemensamma särskiljas. Det som förenar alla produktionsformer, deras enhet, framgår redan därav, att subjektet i produktionen, mänskligheten, och objektet, naturen, är desamma. Men för denna enhet får man inte glömma de väsentliga skillnaderna. I en sådan glömska ligger de moderna ekonomernas hela vishet, när de bevisar de bestående sociala förhållandenas evighet och harmoni. Till exempel: ingen produktion är möjlig utan ett produktionsverktyg, om så detta verktyg bara är handen. Ingen produktion är möjlig utan tidigare, hopat arbete – om så detta arbete bara är den färdighet, som genom ständig övning samlats och koncentrerats till vildens hand. Men kapitalet är bland annat också produktionsverktyg och tidigare, hopat arbete. Alltså är kapitalet ett evigt, allmänt naturförhållande; d.v.s. om man bortser från det specifika, som först gör ”produktionsinstrument” och ”hopat arbete” till kapital. Hela produktionsförhållandenas historia framstår därför t.ex. för Carey som en förfälskning, som regeringarna gjort sig skyldiga till av ond vilja.

Om det inte finns någon produktion i allmänhet, så finns det inte heller någon allmän produktion. Produktionen är alltid en *särskild* produktionsgren – t.ex. jordbruk, kreaturskötsel, manufaktur o.s.v. – eller också är den en *totalitet*. Men den politiska ekonomin är inte teknologi. Förhållandet mellan produktionens allmänna bestämmningar på ett bestämt samhällsstadium och de särskilda produktionsformerna skall jag utveckla på annat håll (senare).

Men produktionen är i sista hand inte bara särskild. Den utgör alltid en bestämd samhällskropp, ett samhälleligt subjekt, som är verksamt i en mer eller mindre rik totalitet av produktionsgrenar. Förhållandet mellan den vetenskapliga framställningen och den verkliga utvecklingen hör inte hemma i detta sammanhang. Här gäller det produktionen i allmänhet, olika produktionsgrenar och produktionens totalitet.

Det är på modet att inleda nationalekonomiska framställningar med en allmän del – och det är just den som figurerar under titeln 'Produktion' (se t.ex. John Stuart Mill). Däri skall de *allmänna betingelserna* för all produktion avhandlas. Denna allmänna del redogör eller uppger sig redogöra för: 1) de betingelser, utan vilka ingen produktion är möjlig. D.v.s. ingenting annat än de väsentliga momenten i all produktion. Men i själva verket inskränker sig detta, som vi skall se, till några mycket enkla bestämmningar, som intalas med flacka tautologier. 2) de betingelser som produktionen mer eller mindre fordrar, som t.ex. det framåtskridande eller stagnerade samhällstillståndet hos Adam Smith. Hos Smith har detta bara infallets värde, men för att ge det vetenskaplig dignitet skulle det vara nödvändigt att undersöka *graden av produktivitet* under olika perioder av enskilda folks utveckling. Det är en undersökning som ligger utanför ämnet, men om det skulle föras dit så skulle det behandlas i samband med utvecklingen av konkurrensen, ackumulation o.s.v. I den allmänna tappningen går svaret ut på det allmänna, att ett industriellt folk når sin produktiva höjdpunkt i det

ögonblick då det överhuvud når sin historiska höjdpunkt. Ja, verkligen. Ett folks industriella höjdpunkt, så länge ännu inte profiten utan resultatet är huvudsaken för det. I så måtto är yankees överlägsna engelsmännen. Eller också: att t.ex. vissa raser, anlag, klimat, naturförhållanden – som vattenförhållanden, jordens fruktbarhet o.s.v. – är mer produktiva än andra. Utmynnar åter i självklarheten att rikedom lättare anskaffas när dess element i högre grad är subjektivt och objektivt för handen.

Men detta är inte allt vad ekonomerna uppehåller sig vid i denna allmänna del. Se t.ex. Mill: produktionen skall till skillnad från distributionen etc. lyda av historien oberoende, eviga naturlagar. Därigenom insmugglas *borgerliga* förhållanden som oomkullrunkeliga naturlagar för samhället in abstracto. Detta är det mer eller mindre medvetna målet för hela förfarandet. Däremot skall människorna angående distributionen ha tillåtit sig en hel del godtycke. Helt bortsett från den brutala åtskillnaden mellan produktion och distribution och deras verkliga förhållande till varandra, så måste så mycket vara uppenbart, som att det för distributionens vidkommande – hur olikartad distributionen än kan vara på olika samhällsstadier – kan vara lika möjligt som i fallet med produktionen att framhålla gemensamma bestämmningar och att bortse från alla historiska skillnader och framställa dessa bestämmningar som *allmänmänskliga* lagar. T.ex. måste såväl slaven som den livegne och lönearbetaren ha en bestämd kvantitet näring som gör det möjligt för honom att existera som slav, livegen eller lönearbetare. Erövraren som lever av tribut, eller ämbetsmannen som lever på skatter eller jordägaren som lever på jordräntan, eller munken som lever på allmosor, eller leviten som lever på tionde, erhåller alla en del av den samhällsliga produktionen, en del som är bestämd enligt andra lagar än slavens etc. De två huvudpunkter som alla ekonomer för in under denna rubrik är: 1) egendomen; 2) garantin för denna genom rättsväsende, polis etc. På detta kan man svara mycket kort:

till 1: All produktion innebär att individen tillägnar sig naturtillgångar inom och genom förmedling av en bestämd samhällsform. I denna mening är det en tautologi att säga att egendom (tillägnelse) är en betingelse för produktionen. Men det är löjligt att därifrån göra ett hopp till en bestämd form av egendom, t.ex. privategendomen. (Som därtill är en antagonistisk form, som samtidigt har *icke-egendomen* som förutsättning.) Historien visar tvärtom att den gemensamma egendomen (t.ex. hos indianerna, slaverna, de gamla kelterna o.s.v.) är den ursprungliga formen, en form som i samhällsegendomens gestalt ännu spelar en betydelsefull roll. Här är det ännu inte alls tal om vilken egendomsform som möjliggör den bästa utvecklingen av rikedomarna. Men det är en tautologi att man inte kan tala om någon produktion, och alltså inte heller om något samhälle, där det inte existerar någon form av egendom. En tillägnelse som inte gör något till sitt eget vore en självmotsägelse.

till 2: Angående garantin för det förvärvade etc. När denna trivialitet reduceras till sitt verkliga innehåll säger den mer än dess predikanter vet, nämligen att varje form av produktion skapar sina egna rättsförhållanden, regeringsformer etc. Råheten och bristen på begrepp ligger snarare däri, att det som utgör ett organiskt sammanhang förs samman på ett tillfälligt sätt i ett rent och bart reflexionssammanhang. Det föresvävar bara de borgerliga ekonomerna att det går bättre att producera under det moderna polisväsendet än t.ex. om det råder knytnävsrätt. De glömmer bara att även knytnävsrätten är en rätt, och att den starkares rätt lever kvar under andra former i deras egen 'rättsstat'.

När de samhällsliga tillstånd som motsvarar ett bestämt produktionsstadium först uppstår, eller när de går under, så inverkar detta naturligtvis störande på produktionen, om också i olika grad och med olika verkan.

För att sammanfatta: Det finns vissa bestämmningar som är gemensamma för alla produktionsförhållanden och som i tänkandet fixeras som allmänna; men de s.k. *allmänna betingelserna*

för all produktion är ingenting annat än abstrakta moment, med vilkas hjälp inget verkligt historiskt produktionsstadium kan förstås.

2. Produktionens allmänna förhållande till distribution, utbyte och konsumtion

Innan vi går in på en närmare analys av produktionen måste vi skärskåda de olika rubriker som nationalekonomerna sätter vid sidan av rubriken 'Produktion'.

Den mest närliggande föreställningen är denna: I produktionen tillägnar sig (frambringar, gestaltar) samhällsmedlemmarna naturprodukterna i enlighet med de mänskliga behoven; distributionen bestämmer det förhållande, vari den enskilde har del av dessa produkter; utbytet tillför honom de särskilda produkter i vilka han vill omsätta de honom genom distributionen tillfallna kvoterna; slutligen förtärs produkterna i konsumtionen och blir föremål för den individuella tillägnelsen. Produktionen skapar de till behoven svarande objekten; distributionen fördelar dem enligt samhälleliga lagar; utbytet fördelar åter det redan fördelade för de enskilda behoven; och slutligen går produkten i konsumtionen ur sitt samhälleliga kretslopp, blir direkt objekt för det enskilda behovet och tjänar och tillfredsställer detta behov. Produktionen framstår alltså som utgångspunkten, konsumtionen som slutpunkten, distributionen och utbytet som mitten. Mitten är tvåfaldig, eftersom distributionen bestäms som ett moment utgående från samhället, utbytet som ett moment utgående från individerna. I produktionen objektiverar sig personen, i personen subjektiverar sig saken; i distributionen övertar samhället förmedlingen mellan produktion och konsumtion i form av allmänna, överordnade bestämmingar; i utbytet förmedlas de av individens tillfälliga bestämning.

Distributionen bestämmer det förhållande (den kvantitet), i vilken produkterna tillfaller individerna; utbytet bestämmer produktionen av vilken individen kräver den del, som genom distributionen anvisats honom.

Produktion, distribution, utbyte och konsumtion utgör på så sätt en regelrätt slutledning; produktionen är det allmänna, distributionen och utbytet det särskilda, konsumtionen det enskilda, vari det hela sammanfattas. Detta är visserligen ett sammanhang – men ett ytligt sådant. Produktionen bestäms av allmänna naturlagar; distributionen av samhälleliga tillfälligheter (och den kan därmed verka mer eller mindre befordrande på produktionen); utbytet framstår som formell samhällelig rörelse; och den slutliga konsumtionsakten, som inte bara fattas som slutmål utan också som ändamål, ligger egentligen utanför ekonomin, förutom däri att den återverkar på utgångspunkten och inleder hela förloppet på nytt.

Nationalekonomernas motståndare – det må vara motståndare inom eller utom nationalekonomin – som förebrår dem deras barbariska åtskiljande av det som hör samman, står antingen på samma grund som de eller också nedanför dem. Det finns ingenting vanligare än invändningen att nationalekonomerna fattar produktionen alltför snävt som ett mål i sig. Lika mycket kommer det an på distributionen. Till grund för denna invändning ligger just den nationalekonomiska föreställningen att distributionen huserar vid sidan av produktionen som en självständig, oavhängig sfär. De bägge momenten fattas med andra ord inte i sin enhet. Som om denna separation inte skulle ha trängt från verkligheten in i läroböckerna utan tvärtom kommit från läroböckerna till verkligheten, och som om det har gällt en dialektisk utveckling av begreppet och inte uppfattningen om verkliga förhållanden!

a) Produktionen är omedelbart också konsumtion. Dubbel konsumtion, subjektiv och objektiv: individen, som utvecklar sina färdigheter medan han producerar, brukar dem också, förtär dem i produktionsakten, just som den naturliga avlelsen är en konsumtion av livskraft. Produktionen är för det andra konsumtion av produktionsmedlen, vilka brukas och förslits och delvis (som när man använder eld) åter upplöses i sina allmänna beståndsdelar. På samma sätt

är den konsumtion av råvaror, vilka inte förblir i sin naturliga gestalt och beskaffenhet utan som tvärtom förbrukas. Själva produktionsakten är därför till alla sina beståndsdelar också konsumtionsakt. Men det medger ekonomerna. Den konsumtion som omedelbart sammanfaller med produktionen kallar de produktiv konsumtion. Denna identitet av produktion och konsumtion framgår av Spinozas tes: bestämning är negation.

Men detta den produktiva konsumtionens begrepp uppställs bara för att skilja den med produktionen identiska konsumtionen från den egentliga konsumtionen, som tvärtom fattas som produktionens förintande motsats.

Konsumtionen är omedelbart också produktion – på det sätt som konsumtionen av kemiska ämnen i naturen är produktion av växter. Att människan när hon intar näring – en form av konsumtion – producerar sin egen kropp, är klart. Detta gäller emellertid om varje form av produktion, som på det ena eller andra sättet producerar en aspekt av människan. Det är konsumtiv produktion. Men – säger ekonomerna – denna produktion som är identisk med konsumtionen är en annan produktion, som innebär att den första produkten förintas. I den första sortens produktion materialiserar sig producenten, i den andra personifieras den sak som han skapat. Följaktligen är denna konsumtiva produktion – fastän den utgör en omedelbar enhet mellan produktion och konsumtion – väsentligen olik den egentliga produktionen. Den omedelbara enhet, vari produktionen sammanfaller med konsumtionen och konsumtionen med produktionen, upphäver inte den omedelbara tvåfalden.

Produktionen är alltså omedelbart konsumtion, konsumtionen är omedelbart produktion. Bägge är omedelbart sin motsats. Men samtidigt finns det en förmedlande rörelse mellan dem. Produktionen förmedlar konsumtionen, vars material den skapar, ty utan produktion skulle konsumtionen sakna objekt. Men konsumtionen förmedlar också produktionen, eftersom den som skapar produkterna är ett subjekt, för vilket de är produkter. Produkten uppnår först i konsumtionen sin bestämmelse. En järnväg, som inte brukas för trafik och som alltså inte utnyttjas, inte konsumeras, är bara en potentiell järnväg, inte en verklig järnväg. Utan produktion ingen konsumtion; men utan konsumtion inte heller någon produktion, eftersom produktionen i så fall skulle bli utan ändamål. Konsumtionen producerar produktionen i dubbelt avseende: 1) därigenom att produkten först i konsumtionen blir en verklig produkt. Ett klädesplagg blir ett verkligt klädesplagg först när det används; ett hus, där ingen bor, är inte ett verkligt hus; alltså som produkt, till skillnad från ett rent naturobjekt, bevisar sig, *blir*, produkten verklig först i konsumtionen. Först när konsumtionen upplöser produkten, dubbar den produkten till produkt; ty produktionen är inte produkt som objektiverad aktivitet, utan bara som objekt för det aktiva subjektet; 2) därigenom att konsumtionen skapar behov av *ny* produktion, alltså skapar produktionens ideella, inre drivkraft, som är dess grund och förutsättning. Konsumtionen skapar behovet av produktion; den skapar också objektet, som är verksamt som ändamålsbestämmande för produktionen. Om det är uppenbart att produktionen utifrån erbjuder objektet för konsumtion, så är det också uppenbart att konsumtionen *ideellt bestämmer* objektet för produktionen – som inre bild, som behov, som drivkraft och som ändamål. Den skapar produktionens objekt i en ännu subjektiv form. Utan behov ingen produktion. Men konsumtionen reproducerar behovet.

Detta motsvarar, sett från produktens synpunkt, att produkten 1) ger konsumtionen materialet, objektet. En konsumtion utan objekt är ingen konsumtion; alltså skapar, producerar, produktionen i detta avseende konsumtionen. 2) Men produktionen skapar inte bara objektet för konsumtionen. Den ger också konsumtionen dess bestämdhet, dess karaktär, dess bestämda form. Liksom konsumtionen ger produkten dess karaktär av produkt, så ger produktionen konsumtionen dess karaktär av konsumtion. *För det första* är ett objekt inte objekt i allmänhet, utan ett bestämt objekt som måste konsumeras på ett bestämt sätt och som i sin tur måste förmedlas genom produktionen. Hunger är hunger, men en hunger som

tillfredsställs med kokt kött, som förtärs med kniv och gaffel, är en annan hunger än den som tillfredsställs med rått kött som konsumeras med fingrar, naglar och tänder. Det är alltså inte bara konsumtionens objekt, utan också konsumtionens art som produceras av produktionen – inte bara objektivt, utan också subjektivt. Produktionen skapar alltså konsumenten. 3) Produktionen skapar inte bara ett material åt behovet, utan den skapar också ett behov åt materialet. När konsumtionen lämnar sin första naturrähet och omedelbarhet – och även om den skulle dröja kvar där skulle det vara fråga om en i naturräheten kvardröjande produktion – så förmedlas den själv som drivkraft genom objektet. Det behov av objektet som människan känner har skapats av varseblivningen av det. Konstföremålet skapar en publik som förstår sig på konst och som har behov av skönhet. Produktionen producerar därför inte bara ett objekt för subjektet utan också ett subjekt för objektet. Produktionen producerar alltså konsumtionen, 1) genom att skapa materialet för konsumtionen; 2) genom att bestämma arten av konsumtion; 3) genom att skapa behov hos konsumenterna av de som objekt bestämda produkterna. Den producerar därför konsumtionens objekt, konsumtionens art, konsumtionens behov. På samma sätt producerar konsumtionen producentens *inriktning* som ändamålsbestämmande behov för hans produktion.

Identiteten mellan konsumtion och produktion framgår alltså i tre avseenden:

- 1) *Omedelbar identitet*: Produktionen är konsumtion; konsumtionen är produktion. Konsumtiv produktion. Produktiv konsumtion. Nationalekonomerna kallar bådadera produktiv konsumtion, men gör ännu en distinktion. Den konsumtiva produktionen bestäms som reproduktion; den andra är produktiv konsumtion. Alla undersökningar angående den förstnämnda gäller produktivt eller icke-produktivt arbete; angående den andra gäller de produktiv eller icke-produktiv konsumtion.
- 2) Att bägge framstår som medel för den andra; förmedlas av denna; något som uttrycks som deras ömsesidiga beroende; en rörelse, varigenom de kommer i relation till varandra och blir outhärliga för varandra, men som dock förblir någonting yttre. Produktionen skapar materialet som yttre objekt för konsumtionen; konsumtionen skapar behovet som inre objekt, som ändamål för produktionen. Utan produktion ingen konsumtion; utan konsumtion ingen produktion. Uppträder i många former i ekonomin.
- 3) Produktionen är inte bara omedelbart konsumtion och konsumtionen inte bara omedelbart produktion; inte heller är produktionen bara medel för konsumtionen och konsumtionen bara ändamål för produktionen, d.v.s. det är inte bara så att bägge ger den andra ett objekt – produktionen ett yttre för konsumtionen, konsumtionen ett inre, föreställande, för produktionen – utan det är också så, att var och en, förutom att omedelbart vara den andra och förmedla den andra, också genom att fullbordas skapar den andra; skapar sig själv som den andra. Konsumtionen fullbordar först produktionsakten genom att fullända produkten som produkt, genom att upplösa den, genom att förtära dess självständiga, sakliga form; genom att öka det anslag som utvecklats i den första produktionsakten till färdighet, därför att behovet kräver en förnyad produktion. Den är alltså inte bara den avslutande akt som gör produktionen till produkt, utan den gör också producenten till producent. Å andra sidan producerar produktionen konsumtionen, därigenom att den skapar den bestämda arten av konsumtion, och därigenom att den, i det den skapar konsumtionens stimulus, också skapar själva konsumtionsförmågan som behov. Den under 3) bestämda identiteten belyses ofta i ekonomin i förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, mellan objekt och behov; mellan behov, skapade av samhället, och naturliga behov.

För en hegelian är ingenting enklare än att därefter bestämma produktion och konsumtion som identiska. Och det sker inte bara bland socialistiska skriftställare, utan t.o.m. bland prosaiska ekonomer, t.ex. Say; i den formen, att när man betraktar ett folk, så skall dess produktion

framstå som dess konsumtion. Eller också mänskligheten in abstracto. Storch har gentemot Say påvisat det felaktiga häri, eftersom ett folk inte bara konsumerar sin produkt utan också skapar produktionsmedel etc., fast kapital etc.¹

Att se samhället som en enda enhet är dessutom att anlägga ett falskt perspektiv: spekulativt. Hos ett subjekt framstår produktion och konsumtion som moment av en och samma akt. Som det viktigaste skall här bara framhållas, att om man betraktar produktion och konsumtion som ett subjekts eller som många individers aktivitet, så framstår produktion och konsumtion i varje fall som moment av en process, vari produktionen utgör den verkliga utgångspunkten och därför också det dominerande momentet. Konsumtionen som nödtröft, som behov, är själv ett inre moment i den produktiva verksamheten. Men denna aktivitet är utgångspunkten för förverkligandet och därför också dettas dominerande moment, akten, vari hela processen bestäms. Individen producerar ett objekt och vänder genom att konsumera detta tillbaka till sig själv, men som produktiv individ och som en individ som reproducerar sig själv. Konsumtionen framstår alltså som moment i produktionen.

Men i samhället är producenternas relation till produkten så snart den blivit färdig en yttre relation, och produktens återvändande till subjektet beror på subjektets relationer till andra individer. Subjektet erhåller den inte omedelbart. Inte heller är den omedelbara tillägnelsen av produkten individens mål när han producerar i samhället. Mellan producenterna och produkten står *distributionen*, som genom samhällslagar bestämmer subjektets andel i produktvärlden. Den inträder alltså mellan produktion och konsumtion.

Är nu distributionen en självständig sfär vid sidan av och utanför produktionen?

b) När man skärskådar de sedvanliga ekonomierna, så är det påfallande hur allting där bestäms dubbelt. Så t.ex. figurerar i distributionen jordränta, arbetslön, ränta och profit, medan jord, arbete och kapital figurerar som produktionens drivkrafter. Angående kapitalet är det betydande att det från början bestäms dubbelt, 1) som kraft i produktionen, och 2) som inkomstkälla; som bestämmande respektive bestämda distributionsformer. Ränta och profit figurerar därför också som sådana i produktionen, försåvitt som de är former i vilka kapitalet växer, ökar, alltså är moment i själva dess produktion. Ränta och profit underordnas kapitalet som krafter i produktionen. De är distributionsätt, vilka som krafter i produktionen har kapitalet som förutsättning. De är också kapitalets reproduktionssätt.

Arbetslönen betraktas samtidigt under en annan rubrik som lönarbete; den bestämning, som arbetet där har som produktionsagent, framstår nu som distributionsbestämning. Vore arbetet inte bestämt som lönearbete, så skulle det sätt på vilket det har del i produkterna inte framstå som arbetslön – det gör det ju inte t.ex. i slaveriet. Vad slutligen gäller jordräntan – för att genast ta distributionens mest utvecklade form, vari jordegendomsförhållandena deltar i distributionen av produkterna – så implicerar inte den stora jordegendomen (egentligen storjordbruket) som agent i produktionen jorden rätt och slätt, lika litet som lönen implicerar arbetet rätt och slätt. Distributionsförhållandena och -sätten framstår därför bara som produktionsagenternas baksida. En individ som deltar i produktionen som lönearbetare har del av produktionens produkter, produktionsresultaten, i form av arbetslönen. Distributionens struktur är alltigenom bestämd av produktionens struktur. Distributionen är själv en produkt av produktionen – inte bara sett till objekten, så att produktionsresultaten kan distribueras, utan också till formen, så att det bestämda sättet för deltagande i produktionen bestämmer distributionens särskilda former, formerna för deltagandet i distributionen. Det är alltigenom ett misstag att hänföra jorden till produktionen, jordräntan till distributionen o.s.v.

¹ Storch, *Considérations sur la nature du revenu national*, Paris 1824, s. 144 ff.

Ekonomer som Ricardo, som alltsomoftast möter invändningen att de bara har produktionen för ögonen, har därför uteslutande bestämt distributionen som ekonomins objekt, eftersom de instinktivt fattar distributionsformerna som det mest bestämda uttryck som produktions-agenterna tar sig i ett givet samhälle.

För den enskilde individen framstår naturligtvis distributionen som en samhällelig lag, som betingar hans ställning inom den produktion, inom vilken han producerar, och som alltså föregår produktionen. Individen har av naturen inget kapital, ingen jordegendom. Han är från födelsen hänvisad till lönearbetet genom den samhälleliga distributionen. Men själva detta förhållande att vara hänvisad är resultatet av att kapital, jordegendom, existerar som självständiga produktionsagenter.

Ser man till hela samhället tycks distributionen ur en annan synvinkel föregå produktionen och bestämma den; så att säga som ett föreekonomiskt faktum. Ett erövrarfolk fördelar ett land mellan erövrarna och inför alltså en bestämd fördelning av jordegendomen: de bestämmer därför produktionen. Eller ett folk gör revolution och slår de stora jordegendomarna i småstycken; de ger alltså genom denna nya distribution produktionen en ny karaktär. Eller lagstiftningen förevigar jordinnehavet inom vissa familjer eller fördelar arbetet som ett ärftligt privilegium och fixerar det därmed enligt ett kastsystem. I samtliga dessa fall – och det är alla historiska fall – tycks inte distributionen struktureras och bestämmas av produktionen, utan omvänt produktionen av distributionen.

Enligt den mest inskränkta föreställningen framstår distributionen som distribution av produkter och är därför ytterligare skild från och kvasi-självständig i förhållande till produktionen. Men innan distributionen är distribution av produkter är den 1) distribution av produktionsinstrument, och 2) en ytterligare bestämning av samma förhållande, nämligen distribution av samhällets medlemmar mellan de olika arterna av produktion. (Individernas underkastelse under bestämda produktionsförhållanden.)

Distributionen av produkterna är uppenbarligen bara resultat av denna distribution, som är inbegripen i själva produktionsprocessen och som bestämmer produktionens struktur. Att betrakta produktionen utan hänsyn till denna i produktionen inbegripna distribution, är uppenbarligen att hänge sig åt en tom abstraktion, eftersom tvärtom distributionen av produkterna är given av sig själv genom den distribution, som utgör ett ursprungligt moment i produktionen. Ricardo, för vilken det gällde att uppfatta den moderna produktionen i dess bestämda sociala struktur och som är produktionens ekonom framför andra, förklarar just därför att det *inte* är produktionen utan distributionen som är den moderna ekonomins egentliga tema. Här framstår åter osakligheten hos de ekonomer som utvecklar produktionen som en evig sanning medan de förvisar historien till distributionens område.

Vilket förhållande den distribution, som bestämmer produktionen, står i till produktionen, är uppenbarligen en fråga som gäller själva produktionen. Skulle det invändas, att eftersom produktionen måste utgå från en viss distribution av produktionsinstrumenten så måste distributionen i denna betydelse åtminstone föregå produktionen, utgöra dess förutsättning, så behöver man bara svara att produktionen faktiskt har sina betingelser och förutsättningar, som utgör moment i den.

Dessa moment kan till en början framstå som givna av naturen. Men genom själva produktionsprocessen förvandlas de från naturliga till historiska, och medan de under en period framstår som naturliga förutsättningar för produktionen blir de under en annan ett historiskt resultat av produktionen. Inom själva produktionen förändras de ständigt. Så t.ex. omvandlade användningen av maskiner distributionen av såväl produktionsinstrument som produkter. T.o.m. den moderna, stora jordegendomen är resultat av såväl den moderna

handeln och den moderna industrin som av användningen av moderna industriella metoder inom jordbruket.

Den nyss framkastade frågan upplöses i sista hand i en annan fråga, nämligen hur allmänhistoriska förhållanden påverkar produktionen och hur produktionen förhåller sig till den historiska utvecklingen överhuvud. Frågan hör uppenbarligen hemma i undersökningen av själva produktionen och utvecklingen av dess begrepp.

Men i den triviala form, som de här har återgetts, så kan de avfärdas ganska kortfattat. Vid alla erövringar är tre ting möjliga. Erövrarna underkastar de erövrade sitt eget produktionssätt (t.ex. engelsmännen på Irland och delvis i Indien under detta århundrade); eller de låter det gamla bestå och nöjer sig med tribut (t.ex. turkarna och romarna); eller också inträder en växelverkan, varigenom något nytt, en syntes, uppkommer (det gäller delvis germanernas erövringar). I samtliga fall är produktionssättet – antingen erövrarnas eller de erövrades, eller sammansmältningen av bägges produktionssätt – avgörande för den nya distribution som upprättas. Fastän denna framstår som förutsättning för den nya produktionsperioden är den alltså själv produkt av produktionen, inte bara av den historiska produktionen i allmänhet utan av den bestämda historiska produktionen.

Så t.ex. handlade mongolerna när de ödelade Ryssland i överensstämmelse med sin produktion, kreatursuppfödningen, vilken kräver stora obebodda vidder. De germanska barbarerna, för vilka åkerbruk med livegna var den hävdvunna produktionen och som levde isolerade på landet, kunde så mycket lättare underkasta de romerska provinserna dessa betingelser, som den koncentration av jordegendomen som skett där redan helt hade omvälvit de äldre jordbruksförhållandena.

Det är en sedvanlig föreställning att man under vissa perioder helt levde av röveri. Men för att man skall kunna röva så måste det finnas något att röva, alltså produktion. Och sättet att röva är i sin tur bestämt av produktionssättet. En nation av börsspekulanter kan inte berövas på samma sätt som en nation av koherdar.

Med slaven bortrövas direkt själva produktionsinstrumentet. Men då måste produktionen i det land till vilket han rövas vara så organiserad att den tillåter slavarbete, eller också måste det (som t.ex. i Sydamerika) skapas ett produktionssätt som svarar mot slaveriet.

Lagar kan föreviga ett produktionsinstrument, t.ex. jord, inom vissa familjer. Dessa lagar får ekonomisk betydelse endast om den stora jordegendomen är i harmoni med den samhällsliga produktionen, som t.ex. i England. I Frankrike bedrevs småjordbruk trots de stora jordegendomarna; de senare slogs därför också sönder under revolutionen. Men förevigandet av sönderstyckningen av ägora t.ex. genom lagar? Trots dessa lagar koncentreras jordegendomarna åter. Lagarnas betydelse för att konservera distributionsförhållanden – och därmed lagarnas inverkan på produktionen – skall behandlas för sig.

c) Till sist utbytet och cirkulationen: Cirkulationen är själv bara ett bestämt moment i utbytet eller också utbytet betraktat i dess helhet.

I den mån *utbytet* bara är ett förmedlande moment mellan produktionen (och den genom produktionen bestämda distributionen) och konsumtionen; i den mån konsumtionen emellertid själv framstår som ett moment i produktionen, så ingår uppenbarligen utbytet som ett moment i konsumtionen.

Det är för det första klart att det utbyte av verksamheter och färdigheter som sker i själva produktionen direkt tillhör denna och utgör det väsentliga i den. Detsamma gäller för det andra utbytet av produkter, såvida det är ett medel för framställning av den färdiga, för den omedelbara produktionen bestämda produkten. Där ingår själva utbytet som en akt i

produktionen. För det tredje: det s.k. utbytet mellan handlande och handlande är såväl organisatoriskt helt bestämt av produktionen som självt en producerande aktivitet. Utbytet framstår bara som oberoende av, likgiltighet för, produktionen i det sista stadiet, då produkten omedelbart utbyts för konsumtion. Men 1) inget utbyte utan arbetsfördelning, vare sig denna är naturgiven eller redan ett historiskt resultat; 2) privat utbyte förutsätter privat produktion; 3) såväl utbytets intensitet som dess omfång och dess art bestäms av produktionens utveckling och organisation. Till exempel: utbytet mellan stad och landsbygd, inom staden etc. Utbytet framstår alltså i alla sina moment som antingen direkt ingående i produktionen eller som bestämt av denna.

Resultatet som vi nått fram till är inte att produktion, distribution, utbyte, konsumtion är identiska, utan att de alla utgör delar av en totalitet, skillnader inom en enhet. Produktionen dominerar såväl över sig själv i produktionens motsägelsefulla bestämning som över de andra momenten. Från den börjar processen åter och åter på nytt. Att utbyte och konsumtion inte kan vara det dominerande säger sig självt. Lika litet kan det vara distributionen som distribution av produkter. Och distributionen som distribution av produktionsagenterna är själv ett moment i produktionen. En bestämd produktion bestämmer alltså en bestämd konsumtion, distribution, utbyte och *bestämda förhållanden mellan dessa olika moment inbördes*. Visserligen bestäms också produktionen, *i sin ensidiga form*, å sin sida av de andra momenten. När t.ex. marknaden utvidgas, d.v.s. när sfären för utbyte utvidgas, så växer också produktionens omfång och den uppdelas mer. Även med förändringar av distributionen förändras produktionen: t.ex. genom kapitalets koncentration, olika distribution av befolkningen i stad och på landsbygd. Slutligen bestämmer konsumtionsbehoven produktionen. Det sker en växelverkan mellan de olika momenten.

3. Den politiska ekonomins [nationalekonomins] metod

När vi betraktar ett givet land nationalekonomiskt börjar vi med dess befolkning, dennas fördelning i klasser, stad, landsbygd, vattenförhållanden, de olika produktionsgrenarna, export och import, årlig produktion och konsumtion, varupriser etc.

Det tycks vara det riktiga att börja med det reella och konkreta, den verkliga förutsättningen, alltså t.ex. att i ekonomin börja med befolkningen, som är hela den samhällsliga produktionsaktens grundval och subjekt.

Men detta visar sig vid närmare skärskådande vara falskt. Befolkningen är en abstraktion om jag t.ex. bortser från de klasser den består av. Dessa klasser är i sin tur ett tomt ord om jag inte känner de element de beror på. T.ex. lönearbete, kapital. Dessa förutsätter utbyte, arbetsfördelning, priser etc. T.ex. är kapitalet ingenting utan lönearbete, utan värde, pengar, pris etc. Skulle jag alltså börja med befolkningen skulle jag börja med en kaotisk föreställning om helheten, och genom närmare bestämningar skulle jag på analytisk väg komma mot allt enklare begrepp; från det föreställda konkreta till det allt tunnare abstrakta, tills jag skulle nå de allra enklaste bestämningarna. Därifrån skulle resan tillbaka anträdas, tills jag åter kom till befolkningen, men denna gång inte till befolkningen som en kaotisk föreställning om helheten utan som en rik totalitet med många bestämningar och relationer.

Den första vägen är den som ekonomin historiskt sett har tagit. 1600-talets ekonomer t.ex. började alltid med den levande helheten, befolkningen, nationen, staten, flera stater etc.; de slutade alltid med att genom analys komma fram till några abstrakta, allmänna relationer som arbetsfördelning, pengar, värde etc. Så snart dessa enskilda moment mer eller mindre fixerats och abstraherats tog de ekonomiska systemen vid, vilka från det enkla – arbete, arbetsfördelning, behov, bytesvärde – går vägen upp till stat, utbyte mellan nationer, världsmarknad.

Den senare är uppenbarligen den vetenskapligt riktiga metoden. Det konkreta är konkret eftersom det utgör sammanfattningen av många bestämningar, alltså enhet i mångfalden. I tänkandet framstår det därför som sammanfattningsprocess, som resultat, inte som utgångspunkt, fastän det är den verkliga utgångspunkten och därför också utgångspunkten för åskådningen och föreställningen. På den första vägen förflyktigas den fulla föreställningen till abstrakt bestämning; på den andra leder de abstrakta bestämningarna till reproduktion av det konkreta på tänkandets väg.

Hegel råkar därför ut för illusionen att han fattar det reella som resultat av det sig självt sammanfattande, i sig fördjupande, sig av egen kraft utvecklande, tänkandet. I själva verket är metoden att stiga från det abstrakta till det konkreta bara tänkandets sätt att tillägna sig det konkreta, att reproducera det som något andligt konkret. Men det är ingalunda själva det konkretas tillkomstprocess. T.ex. impliceras de enklaste ekonomiska kategorierna, låt oss säga bytesvärde, befolkning, en befolkning som producerar under bestämda förhållanden; liksom vissa slag av familje- eller kommun- eller statsinstitutioner etc. Bytesvärdet kan bara existera som abstrakt, ensidig relation i en redan given, konkret, levande helhet. Som kategori har bytesvärdet däremot en antediluviansk tillvaro. För medvetandet – och det filosofiska medvetandet är så bestämt – för vilket det begreppsliga tänkandet är den verkliga människan och för vilket därmed den begreppsliga världen som sådan är den första verkliga världen – framstår därför kategoriernas utveckling som den verkliga produktionsakten, en produktionsakt som tyvärr bara får en impuls utifrån, en produktionsakt vars resultat är världen. Detta är – och det rör sig åter bara om en tautologi – i så måtto riktigt som den konkreta totaliteten som tanketotalitet, som ett tankekonkretum, verkligen är en produkt av tänkandet, begripandet (det begreppsliga tänkandet); men den är ingalunda en produkt av det utanför och över åskådningen och föreställningen tänkande och sig själv skapande begreppet, utan av utarbetningen av åskådning och föreställning i begrepp. Helheten – sådan den i hjärnan framträder som tankehelhet – är en produkt av den tänkande hjärnan, som tillägnar sig världen på det enda möjliga sättet – ett sätt som skiljer sig från den konstnärliga, religiösa, praktisk-andliga tillgången av världen. Det verkliga subjektet förblir som tidigare i sin självständighet utanför hjärnan; nämligen så länge som hjärnan förhåller sig enbart spekulativ, enbart teoretisk. Också i den teoretiska metoden måste därför subjektet, samhället, föresväva föreställningen som förutsättning.

Men har inte dessa enkla kategorier också en oavhängig historisk eller naturlig existens före de mer konkreta kategorierna? Det beror på. T.ex. börjar Hegel helt riktigt *Rättsfilosofin* med innehavet som subjektets enklaste rättsliga förhållande. Men det existerar inte något innehav före familjen eller före herre- och drängförhållandena, som är mycket mer konkreta förhållanden. Däremot skulle det vara riktigt att säga att det finns familjer, stammar, som ännu bara *innehar* men inte har *egendom*. – Den enklare kategorin framstår alltså som förhållande i enklare familje- eller stamgenskaper i förhållande till egendom. I det mer utvecklade samhället framstår den som det enklare förhållandet i en utvecklad organisation. Men det konkreta substrat, vars relation är innehavet, är alltid förutsatt. Man kan föreställa sig en enskild vilde som innehar något. Men i så fall är innehavet inget rättsförhållande. Det är fel att innehavet historiskt sett skulle utveckla sig till familjen. Innehavet implicerar tvärtom alltid denna ”mer konkreta rättskategori”. Men det förhåller sig alltid så, att de enkla kategorierna är uttryck för förhållanden, i vilka det mindre utvecklade konkreta kan ha förverkligats, utan att det ännu har bestämt den mer mångsidiga relation eller det mer mångsidiga förhållande som är det andliga uttrycket för den konkreta kategorin; medan det mer utvecklade konkreta bibehåller samma kategori som ett underordnat förhållande. Pengar kan existera, och har existerat i historien, innan det fanns kapital, innan det fanns banker, innan det fanns lönearbete etc.

Det kan därför också uttryckas så, att de enklare kategorierna kan uttrycka en utvecklade helhets härskande förhållande eller en utvecklade helhets underordnade förhållande – ett förhållande, som historiskt redan existerade, innan helheten utvecklades i den riktning, som uttrycks i en mer konkret kategori. I så måtto motsvarar det abstrakta tänkandets väg, som går från det enklaste upp mot det sammansatta, den verkliga historiska processen.

Å andra sidan kan man invända, att det finns högt utvecklade, men historiskt sett mer omogna samhällsformer, i vilka ekonomins högsta former, t.ex. kooperation, genomförd arbetsfördelning o.s.v. föreligger, utan att det därför finns pengar i någon form, t.ex. Peru. Inte heller i de slaviska samfundet uppträder pengarna och det utbyte som betingar dem (eller gör det bara i liten utsträckning), medan de däremot förekommer vid samfundens gränser, i deras kommunikation med andra samfund. Där är det uppenbarligen felaktigt att sätta utbytet inom samfundet som det ursprungligt konstituerande elementet. Tvärtom uppträder det tidigare i de olika samfundens kommunikation med varandra än mellan medlemmarna inom ett och samma samfund.

Vidare: fastän pengarna redan mycket tidigt och allsidigt spelar en roll är de i antiken förekommande som härskande element enbart i vissa nationer, handelsnationer. Och t.o.m. i den mest civiliserade antiken, hos greker och romare, när pengarna endast under dessa samhällens upplösningsperioder den fulla utveckling, som är en förutsättning för det moderna, borgerliga samhället. Denna enkla kategori uppträder alltså med full intensitet endast under de mest utvecklade samhällsförhållandena. I det romerska riket t.ex. förblev skatter och hushållning *in natura* grundvalen även sedan det nått sin högsta utveckling. Penningväsendet utvecklades fullständigt endast i hären. Det omfattade aldrig heller arbetets helhet. Därför kan den enklare kategorin, fastän den historiskt har existerat före den mer konkreta kategorin, nå sin fulla intensiva och extensiva utveckling först i en sammansatt samhällsform, medan den mer konkreta kategorin hade nått en fullare utveckling i en mindre utvecklade samhällsform.

Arbetet tycks vara en ganska enkel kategori. Också föreställningen om arbetet i allmänhet är urgammal. Ändå är ”arbetet”, i denna enkla ekonomiska bestämning, en lika modern kategori som de förhållanden som skapar denna enkla abstraktion. Det monetära systemet bestämmer t.ex. ännu rikedom helt objektivt i pengar, som ett yttre ting. I förhållande till detta system innebär det ett stort framsteg när manufaktursystemet eller det kommersiella systemet ser rikedomens källa inte i objekten utan i den subjektiva aktiviteten – det kommersiella arbetet och manufakturarbetet – fastän man fortfarande bara uppfattar denna aktivitet snävt som penningskapande. Mot detta system står det fysiokratiska, som ser en bestämd form av arbete – jordbruket – som det rikedomsskapande arbetet och som inte längre betraktar själva objektet i pengarnas förklädnad utan som produkt överhuvud, som allmänt resultat av arbetet. Denna produkt uppfattas ständigt i överensstämmelse med aktivitetens begränsning som naturbestämd produkt – jordbruksprodukt, jordprodukt par excellence.

Det var ett kolossalt framsteg av Adam Smith att kasta bort varje bestämning av den rikedomsskapande aktiviteten – det var arbetet rätt och slätt, varken manufaktur-, kommersiellt eller jordbruksarbete, utan såväl det ena som det andra som skapade rikedom. Den rikedomsskapande aktivitetens abstrakta allmänhet motsvarar också allmänheten i det som rikedom bestämda objektet, produkten överhuvud eller också arbetet överhuvud, men nu som förflutet, objektiverat arbete. Hur besvärlig och stor denna övergång var framgår av att Adam Smith själv från tid till annan återföll i det fysiokratiska systemet.

Nu kunde det förefalla som om man därmed bara funnit det abstrakta uttrycket för den enklaste och äldsta relationen mellan människorna – i vilken som helst samhällsform – uppträder som producerande. Det är å ena sidan riktigt, men inte å den andra. Likgiltigheten inför ett bestämt slags arbete förutsätter en högt utvecklade totalitet av verkliga arter av arbeten, av

vilka ingen längre är den dominerande. Således uppstår de allmännaste abstraktionerna överhuvud bara i den rikaste konkreta utvecklingen, vari *ett* framstår som gemensamt för mycket, gemensamt för allt. Då kan man inte längre tänka det i en särskild form.

Å andra sidan är denna abstraktion av arbetet överhuvud inte bara det andliga resultatet av en totalitet av konkreta arbeten. Likgiltigheten i förhållande till det bestämda arbetet motsvarar en samhällsform där individerna med lätthet övergår från ett arbete till ett annat och där arbetets bestämda art är tillfällig och därför likgiltig för dem. Arbetet har här – inte bara i tänkandet utan i verkligheten – blivit medel för skapande av rikedomens överhuvud, och det har upphört att vara sammanvuxet med individerna som ett särdrag hos dem. Ett sådant tillstånd har nått sin högsta utveckling i det borgerliga samhällets modernaste form – i Förenta staterna. Först här blir alltså abstraktionen i kategorin ”arbete”, ”arbete överhuvud”, arbete utan omsvep, som är den moderna ekonomins utgångspunkt, praktiskt sann. Den enklaste abstraktionen, som den moderna ekonomin ger första rummet och som uttrycker en urgammal och för alla samhällsformer giltig relation, blir alltså ändå praktiskt sann i denna abstraktion först som det modernaste samhällets kategori. Man skulle kunna säga att det som i USA framstår som historisk produkt – denna likgiltighet i förhållande till det bestämda arbetet – hos t.ex. ryssarna framstår som naturligt anlag. Det är bara en förbannad skillnad om barbarer har anlag för att bli besläktade med allt, eller om civiliserade människor använder sig själva till allt. Och ryssarnas likgiltighet inför arbetets bestämning motsvarar i praktiken den traditionella fastväxningen vid ett bestämt arbete, varifrån de kan avlägnas endast genom inflytelser utifrån.

Detta exempel med arbetet visar på ett slående sätt hur även de mest abstrakta kategorier visserligen – just genom att vara så abstrakta – har giltighet för alla epoker men hur abstraktionen i sin bestämdhet själv är en produkt av historiska förhållanden och endast har full giltighet innanför dessa förhållanden.

Det borgerliga samhället är den mest utvecklade och mångsidiga produktionsorganisationen i historien. Förståelsen av dess struktur innebär därför samtidigt insikt i strukturen och produktionsförhållandena i alla fallna samhällsformer – samhällsformer, av vilkas rester och element det borgerliga samhället byggts upp. Sådana rester släpas fortfarande med, samtidigt som blotta antydningar i tidigare samhällsformer nått sin fulla utveckling etc. Människans anatomi ger nyckeln till apans anatomi. Antydningar om det högre hos lägre stående djurarter kan bara förstås om det högre redan är känt. Den borgerliga ekonomin ger alltså nyckeln till den antika etc. Men ingalunda på de ekonomers maner, som suddar ut alla historiska skillnader och i alla samhällsformer ser de borgerliga. Man kan förstå tribut, tionde etc. när man känner till jordräntan. Men man får inte förutsätta att de är identiska. Eftersom det borgerliga samhället till yttermera visso bara är en motsägelsefull utvecklingsform, så kan där tidigare formers förhållanden påträffas helt stympade. T.ex. kommunegendomen. Om det därför är sant att den senaste formen betraktar tidigare stadier som trappsteg som leder upp till den själv, så skall detta inte tas ad notam. Den kan innehålla dem utvecklade, förkrympta, karikerade etc. – men alltid väsensskilda. Den så kallade historiska utvecklingen beror över huvud därpå, att den senaste formen betraktar de tidigare som steg upp mot den själv och att den, eftersom den sällan – och bara under mycket bestämda förhållanden – är i stånd att kritisera sig själv (och här gäller det naturligtvis inte sådana perioder som betraktar sig själva som förfallsperioder) uppfattar dem ensidigt. Det var först den kristna religionen som kunde bidra med en objektiv förståelse av tidigare mytologier, så snart dess självkritik i en viss utsträckning, s.a.s. *till sin möjlighet* var färdig. På samma sätt kunde den borgerliga ekonomin förstå den feodala, antika, orientaliska ekonomin först när det borgerliga samhällets självkritik hade börjat. Om den borgerliga ekonomin inte på ett mytologiskt sätt identifierat sig helt med tidigare ekonomier liknade dess kritik av dem, och i synnerhet av feodalismen, med vilken

den ännu hade att kämpa, den kritik som kristendomen bestod hedendomen eller protestantismen katolicismen.

Liksom över huvud taget är fallet med varje social vetenskap, skall man vid studier av de ekonomiska kategoriernas utveckling alltid komma ihåg, att så som subjektet – här det moderna, borgerliga samhället – är givet i verkligheten, så är det också givet i huvudet, och att kategorierna därför uttrycker tillvarsformer, existensbestämningar, ofta bara enskilda sidor av detta bestämda samhälle, av detta subjekt. Därför börjar de *inte heller vetenskapligt* att fungera, där det talas om dem *som sådana*. Detta måste man hålla i minnet, eftersom det är avgörande för indelningen. Ingenting förefaller t.ex. naturligare än att börja med jordröntan, med jordegendomen, eftersom den är bunden till jorden, källan för all produktion och existens, och till den första produktionsformen i alla någorlunda fast organiserade samhällen – jordbruket. Men ingenting skulle vara falskare. I alla samhällsformer är det en bestämd produktion, och därmed dess förhållanden, som bestämmer alla andra produktioners rang och inflytande. Den är den allmänna belysning, i vars ljus alla andras färger framstår, och den modifierar därmed dessa färgers egenart. Den är en särskild eter, som bestämmer den specifika vikten hos allt som finns i den. T.ex. hos herdefolk (jäger- och fiskarfolk ligger bortom den punkt där den verkliga utvecklingen börjar). Hos dem förekommer – sporadiskt – vissa former av jordbruk. Jordegendomen bestäms därav. Den är gemensam och bibehåller mer eller mindre denna form, allteftersom dessa folk håller mer eller mindre fast vid sin tradition, t.ex. slavernas jordegendom. Hos folk med fast jordbruk – att det är fast är redan det ett stort språng – där detta är förhärskande, som hos de antika och feodala folken, har även industrin och dess organisation, liksom egendomens därtill svarande former mer eller mindre karaktär av jordegendom; den är antingen helt avhängig av den som hos de gamla romarna eller kopierar som under medeltiden landsbygdens organisation och förhållanden i staden. T.o.m. kapitalet har under medeltiden – om det inte rör sig om rent penningkapital utan kapital som traditionella verktyg etc. – denna karaktär av jordegendom.

I det borgerliga samhället är förhållandet omvänt. Jordbruket blir mer och mer en industrigren och behärskas helt av kapitalet. På samma sätt med jordröntan. I alla former där jordegendomen härskar är naturrelationen ännu förhärskande. I de former där kapitalet härskar är det samhälleligt och historiskt skapade elementet förhärskande. Jordröntan kan inte förstås utan kapitalet. Men kapitalet kan förstås utan jordröntan. Kapitalet är den allt behärskande ekonomiska makten i det borgerliga samhället. Det måste utgöra såväl startpunkten som slutpunkten, och det måste utvecklas före jordegendomen (d.v.s. i den ekonomiska teorin). Efter det att bägge betraktats var för sig måste deras ömsesidiga relation betraktas.

Det skulle alltså vara ogörligt och felaktigt att låta de ekonomiska kategorierna följa varandra i den ordning som de i historien varit bestämmande. Deras ordningsföljd bestäms tvärtom genom den relation de har i det moderna, borgerliga samhället, och som är precis omvänd mot den som framstår som deras naturliga ordningsföljd eller som motsvarar den historiska utvecklingen. Det gäller inte det förhållande som de ekonomiska förhållandena historiskt sett intar i de olika samhällsformernas följd. Än mindre om deras ordningsföljd ”i idén” (*Proudhon*) en rörig föreställning om den historiska utvecklingen). Nej, det gäller deras struktur inom det moderna borgerliga samhället.

Den renhet (abstrakta bestämdhet) i vilken antikens handelsfolk – fenicier, kartager – framstår, beror just på att de jordbrukande folken var förhärskande. Kapitalet som handels- eller penningkapital framstår just i denna abstraktion, där kapitalet ännu inte blivit samhällenas härskande element. Lombarder och judar intar i förhållande till de jordbrukande medeltida samhällena samma ställning.

Vidare exempel på de olika ställningarna som samma kategorier intar på olika samhällsnivåer: En av det borgerliga samhällets sista former: *aktiebolaget*. Uppträder emellertid också i det borgerliga samhällets begynnelse i de stora, privilegierade och med monopol försedda handelskompanierna.

Själva begreppet nationalrikedom (en föreställning, som delvis går igen ännu hos 1700-talets ekonomer) d.v.s. att rikedom bara skapas för staten, men att statens makt beror på rikedom, detta begrepp smyger sig på så sätt in hos 1600-talets ekonomer. Det var i denna ännu omedvetet hycklande form som rikedom presenterade sig själv och produktionen av rikedom som målet för den moderna staten. Nu betraktas staten bara som medel för produktion av rikedom.

Indelningen måste uppenbarligen göras så: 1) De allmänt abstrakta bestämmingar, som därför i större eller mindre utsträckning tillkommer alla samhällsformer men i den diskuterade meningen. 2) De kategorier, som utgör det borgerliga samhällets inre struktur och varpå de fundamentala klasserna beror. Kapital, lönearbete, jordegendom. Deras inbördes relation. Stad och landsbygd. De tre stora samhällsklasserna. Utbyte mellan dem. Cirkulation. Kreditväsen (privat). 3) Sammanfattningen av det borgerliga samhället i form av staten. Betraktad i relation till sig själv. De ”improduktiva” klasserna. Skatter. Statsskuld. Offentlig kredit. Befolkning. Kolonierna. Utvandring. 4) Produktionens internationella förhållanden. Internationell arbetsfördelning. Internationellt utbyte. Export och import. Växelkurs. 5) Världsmarknaderna och kriserna.

4. Produktion. Produktionsmedel och produktionsförhållanden. Produktionsförhållanden och kommunikationsförhållanden. Stats- och medvetandesformer i förhållande till produktions- och kommunikationsförhållanden. Rättsförhållanden. Familjeförhållanden.

Notabene angående de punkter, som bör nämnas här och inte får glömmas:

1) *Krig* utvecklade före fred; hur vissa ekonomiska förhållanden, såsom lönearbete, maskiner etc., utvecklades tidigare genom kriget och i armén än i det borgerliga samhällets inre. Även förhållandet mellan produktivkraft och kommunikationsformer särskilt åskådligt i hären.

2) *Den hittillsvarande ideella historieskrivningens förhållande till den reella. I synnerhet de s.k. kulturhistoriernas förhållande*, som alla är religions- och statshistorier. (Vid samma tillfälle kan det också sägas något om den hittillsvarande historieskrivningens olika arter. S.k. objektiv. Subjektiv – moralisk bl.a. Filosofisk.)

3) *Sekundära och tertiära, över huvud härledda, överförda, icke ursprungliga produktionsförhållanden*. Här spelar internationella förhållanden in.

4) Förebråelser för att denna uppfattning skulle vara materialistisk. Dess förhållande till den naturalistiska materialismen.

5) *Dialektiken i begreppen produktivkraft (produktionsmedel) och produktionsförhållanden*, en dialektik vars gränser skall bestämmas och som inte upphäver den reella skillnaden.

6) *Det ojämna förhållandet mellan utvecklingen av den materiella produktionen och t.ex. den konstnärliga*. Över huvud taget får begreppet framsteg inte fattas i den vanliga abstraktmeningen. Modern konst etc. Denna disproportion är inte så viktig och svårförståelig som disproportionen inom själva de praktiskt-sociala förhållandena. T.ex. bildningen. USA:s förhållande till Europa. Men den verkligt besvärliga punkt som skall behandlas här gäller emellertid hur produktionsförhållandena som rättsförhållanden utvecklats olika (i förhållande till produktionsförhållandena som sådana). Alltså t.ex. förhållandet mellan den romerska

privaträtten (i mindre utsträckning kriminalrätten och den offentliga rätten) och den moderna produktionen.

7) *Denna uppfattning framstår som en nödvändig utveckling.* Men det berättigade i [att räkna med] tillfälligheten. Hur? (Även friheten bl.a.) (Kommunikationsmedlens inverkan. Världshistorien har inte alltid existerat; historien som världshistoria är ett resultat.)

8) *Den naturligt utgångspunkten naturbestämningen;* subjektivt och objektivt. Stannar, raser o.s.v.

1) Angående konsten vet vi att dess blomstringstider ingalunda står i förhållande till den allmänna samhällsutvecklingen, alltså inte heller till den materiella grundvalen eller till dess organisations anatomi. T.ex. grekerna i jämförelse med de moderna eller också med Shakespeare. Om vissa konstformer, t.ex. eposet, är det t.o.m. en accepterad uppfattning att de inte längre kan produceras i sin epokgörande, klassiska gestalt så snart konstproduktionen som sådan inträtt; att alltså på konstens eget område vissa betydande skapelser endast kan uppstå på ett utvecklade stadium av konstens utveckling. Om detta gäller förhållandet mellan olika konstarter inom konstens eget område så är det mindre uppseendeväckande att det gäller hela konstens område i förhållande till den allmänna samhällsutvecklingen. Svårigheten ligger bara i att ge en generell version av dessa motsägelser. Så snart de specificeras är de redan förklarade.

Låt oss t.ex. ta den grekiska konstens och därefter Shakespeares förhållande till nutiden. Det är bekant att den grekiska mytologin inte bara är den grekiska konstens arsenal utan också dess grundval. Är den syn på naturen och på de samhälleliga förhållandena som ligger till grund för den grekiska fantasin och därmed för den grekiska [mytologin] möjlig i en tid med automater och järnvägar och lokomotiv och elektriska telegrafer? Vad är Hefajstos i jämförelse med Roberts & Co., Zeus i jämförelse med Crédit Mobilier? All mytologi övervinner, behärskar och gestaltar naturkrafterna i inbillningen och genom inbillningen; den försvinner alltså med det verkliga herraväldet över naturkrafterna. Vad är Ossa, ryktets gudinna, mot Printinghouse Square? Den grekiska konsten förutsätter den grekiska mytologin, d.v.s. den förutsätter att naturen och de samhälleliga formerna redan bearbetats på ett omedvetet konstnärligt sätt i folkfantasin. Det gäller inte vilken mytologi som helst, d.v.s. inte vilken omedveten konstnärlig bearbetning av naturen som helst (här inbegripet allt objektivt, alltså även samhället). Egyptisk mytologi kunde aldrig vara grunden eller modersskötet för den grekiska konsten. Men i varje fall *en* mytologi. Alltså ingalunda en samhällsutveckling som utesluter varje mytologiskt förhållande till naturen, varje mytologiserande förhållande till den; som alltså av konstnären kräver en av mytologin oavhängig fantasi.

Å andra sidan: är Akilles möjlig med krut och kulor? Eller överhuvud Iliaden med tryckpressen och t.o.m. tryckerimaskinen? Upphör inte sångerna och sagorna och muserna med nödvändighet med tidningsmurveln – försvinner alltså inte betingelserna för den episka poesin?

Men svårigheten ligger inte i att förstå att grekisk konst och epik är knuten till vissa samhälleliga utvecklingsformer. Svårigheten ligger däri, att vi ännu uppskattar dem och att de i viss mening fortfarande gäller som rättesnöre och ouppnåeligt mönster för oss.

En man kan inte bli barn igen, eller också blir han barnslig. Men gläder honom inte barnets naivitet, och måste han inte själv sträva efter att återskapa barnets sanning på en högre nivå? Upplever inte varje epok i barnanaturen sin egen karaktär i natursanning? Varför skulle inte mänsklighetens barndom, som skönast utvecklades i Grekland, utöva en ständig lockelse som ett aldrig återkommande stadium? Det finns ouppfostrade barn och lillgamlas barn. Många av antikens folk hör till dessa kategorier. Grekerna var normala barn. Att deras konst fånglar oss

står inte i motsägelse till att den uppstod på ett outvecklat samhällsstadium. Det är tvärtom ett resultat därav och hänger oskiljaktigt samman med att de omogna samhällsbetingelser, under vilka denna konst uppstod och som var den enda möjligheten för att den skulle kunna uppstå, aldrig kan återvända.